

Mr. sc. Muedib Šahinović
Samostalni istraživač / Independent researcher
muedib@gmail.com

UDK 323(497.6)

Pregledni naučni rad

**OPŠTE DETERMINANTE BOSANSKO-BOŠNJAČKE
INTERFERENCIJE: ETATIZACIJA BOŠNJAČKE POLITIKE**

**GENERAL DETERMINANTS OF BOSNIAN-BOSNIAK
INTERFERENCES: ETATIZATION OF BOSNIAK POLITICS**

Sažetak

Rad predstavlja prezentaciju sociološkog istraživanja ključnih karakteristika, teorijskih postavki i strateških interesa bošnjačke politike koja se, u jednom dijahronijski vrlo ograničenom vremenu, suočila sa kompleksnim izazovima očuvanja vlastitog etničkog identiteta i istovremenim naporima ka jačanju državne uloge i njenih političkih prerogativa. Takvi izazovi generiraju egzistencijalne dileme oko mogućeg gubitka vlastite etničke supstance kroz proces interferencije sa identitetom države i njenim interesima. Istraživanje je značajnim dijelom usmjereno na kontingentno pitanje nacije koje je u bosanskohercegovačkom kontekstu vrlo senzibilno i ima potencijal kojim ideološki dijeli politički spektar na dva potpuno različita koncepta (građanski i etnički). Bošnjačka povezanost sa Bosnom i tendencija ka modernoj bosanskoj državi-naciji koja će nadvladati etničke razlike, podjele i konflikte postaje važan politički sadržaj kojim Bošnjaci ispunjavaju prazan prostor između države i nacije. Sociološkom analizom se cijeli taj proces kritički istražuje uz objektivno ukazivanje na neke od grešaka koje je bošnjačka politika napravila ili može da napravi. Istraživanje je pokazalo da bosanska nacija kao politička činjenica ne postoji u punom kapacitetu jer je opterećena konfliktom bošnjačkog insistiranja i konsekvantno tome, srpsko-hrvatskog odbijanja. Ta činjenica ima svoje funkcionalne reperkusije na političke percepcije o statusu i budućnosti Bosne i Hercegovine koja za Bošnjake nije samo administrativni prostor ili politički dogovor etničkih grupa, nego prije svega domovina. S namjerom što preciznijeg analitičkog istraživanja, rad je baziran na kvalitativnom metodološkom pristupu te je pored uobičajenih istraživačkih metoda poput analize sadržaja, sinteze, dedukcije, indukcije, generalizacije i komparacije, korišten i metod istraživačkog intervjua.

Ključne riječi: bošnjačka politika, identitet, država, interferencija, konflikt, bosanska nacija, Bosna i Hercegovina

Summary

The paper presents a sociological research of key characteristics, theoretical assumptions and strategic interests of Bosniak politics, which, in a diachronically very limited time, faced complex challenges of preserving its own ethnic identity and simultaneous efforts to strengthen the state role and its political prerogatives. Such challenges generate existential dilemmas about the possible loss of one's own ethnic substance through a process of interference with the identity of the state and its interests. The research is largely focused on the contingent issue of the nation, which is very sensitive in the context of Bosnia and Herzegovina and has the potential to ideologically divide the political spectrum into two completely different concepts (civic and ethnic). The Bosniak connection with Bosnia and the tendency towards a modern Bosnian nation-state that will overcome ethnic differences, divisions and conflicts is becoming a vital political context in which Bosniaks fill the empty space between the state and the nation. Sociological analysis critically investigates the whole process, objectively pointing out some of the mistakes that Bosniak politics has made or can make. The research showed that the Bosnian nation as a political fact does not exist in full capacity because it is burdened by the conflict of Bosniak insistence and, consequently, Serbo-Croat rejection. This fact has its functional repercussions on political perceptions of the status and future of Bosnia and Herzegovina, which for Bosniaks is not just an administrative space or a political agreement of ethnic groups, but above all a homeland. With the intention of more precise analytical research, the paper is based on a qualitative methodological approach and in addition to the usual research methods such as content analysis, synthesis, deduction, induction, generalization and comparison, the research-based interview method was also employed.

Keywords: *Bosniak politics, identity, state, interference, conflict, bosnian nation, Bosnia and Herzegovina*

Uvod – Razmatranja bošnjačkih političkih aporija

„Nažalost, bošnjački narod nije imao sreću da živi i da se razvija na isti ili čak i sličan način kako su to imali svi ostali europski narodi, a zemlja Bosna, jedna od najstarijih zemalja i država Europe (nastala još u 8. stoljeću naše ere), jedina koja je uspjela sačuvati kontinuitet svog istinskog i prvobitnog europskog identiteta, u njegovoj originalnoj kasnoantičkoj formi multikulturalizma, kroz gotovo jedan i pol milenij, imala je povijest koja joj nije dozvolila da sasvim i pravovremeno razvije svoje mogućnosti i snage. Bošnjaci, zbog specifičnosti svoje povijesti, nisu mogli na jednak i odgovarajući način učestvovati i sudjelovati u povijesti europskog svijeta. Oni su ostali na margini tog svijeta. Tako se i desilo da oni mogu veoma lahko ostati narod bez svoje domovine, narod kojemu je njegova domovina oteta, a zemlja i država Bosna može lahko postati zemlja bez svoga naroda, dakle, samo jedna teritorija čudnog i lingvistički još nesuglasno protumačenog imena (Bosna).“ (Filipović 1996: 8,9)

Ključna dilema koju uvodimo na početku ovog istraživanja, kroz misao M. Filipovića kojom osvjetljava historijsku inherentost bošnjačkog naroda i države Bosne je: da li i danas, u XXI vijeku, kroz imperativ očuvanja, jačanja i razvoja bosanskohercegovačke državnosti a konsekventno tome i bosanske nacije, treba svjesno raditi na redukciji i marginalizaciji bošnjačke etno-religijske politike, koja će ubrizgavajući sav bošnjački potencijal i simbolički kapital jednog naroda u jačanje državne (nacionalne) politike, posljedično, ostati na rudimentarnom nivou (po principu da opšte i nacionalno imanentno državi ima prednost u odnosu na partikularno, etno-religijsko imanentno jednom od kolektiviteta) ili jačanjem bošnjačke politike održavati nužni balans i paritet u aktivnoj političkoj interakciji sa drugim akterima bosanskohercegovačke političke zbilje okupljenim oko srpske i hrvatske politike? Ova dilema, u svojoj suštini, otkriva svu kompleksnost bošnjačke pozicije u aktuelnom političkom ambijentu, koja se bez obzira na historijski kontinuitet stalne borbe i iz nje stečeno vrlo bogato iskustvo, suočava sa novim fazama svog političkog života i razvoja, indicirajući moguće strateške greške koje se u ovakvim izazovima i pod pritiscima realpolitike mogu dogoditi. Nekolicina stranih i domaćih autora (Todorov, Mujkić) ukazuje i upozorava na greške koje je bošnjačka politika napravila i na taj način usporila ili čak onemogućila nužne procese formiranja i razvoja bosanske nacije. Prema Todorovu, bošnjački politički um, pritisnut agresijom dvaju borbenih etnonacionalizama, spremno je preuzeo njihovu idejnu matricu plemenskog kolektivizma, etno-religijsku isključivost i produkcovanje monokulturnih identiteta (Todorov 2014). Mujkić primjećuje da bošnjačka "...usredotočenost na "državu" počinje poprimati obilježja ideološkog govora kojemu je cilj reproducirati vladavinu jedne sasvim partikularne društvene grupe u ovom slučaju oličene u bošnjačkoj političkoj eliti, čime se potkopava sama državnost BiH" (Mujkić 2017: 218). Ovo aktualiziranje kompleksnosti bošnjačke pozicije posebno dobija smisao ukoliko se bošnjačka politika posmatra kroz dvije potpuno različite i odvojene faze; jedna do 1990. godine u kojoj je bošnjačka politika (politika koja je tada artikulirala interese bosanskih muslimana) imala vrlo slab uticaj i manjinski marginalni karakter, a druga od 1990. godine u kojoj je raspadom Jugoslavije, spletom okolnosti i skoro preko noći, postala uticajna politika većine koja, preuzimajući vlast u Bosni i Hercegovini zajedno sa koalicionim partnerima drugih etničkih kolektiviteta, počinje da upravlja procesima i istovremeno kreira vlastiti politički karakter koji je konzistentno bio vezan za ideju, teritoriju i državnost Bosne. Ta specifična dijalektika bošnjačke opstojnosti nesumnjivo implicira bosanski kontekst jer i prema Filandri (1998: 390) "...Bošnjaci su svoj nacionalni položaj uvijek razumijevali u dijalektičkom odnosu sa bosanskom posredovanošću. Nikada se u povijesti savremenog bošnjačkog političkog djelovanja nisu pojavile snage ili pokreti koji su razumijevali mogućnost

bošnjačkog opstanka mimo bosanskog okvira”. Suštinske dileme oko najvažnijih pitanja strateškog određenja bošnjaka postale su, nakon 1990. godine dio njihovog javnog diskursa, (nespremno) otvarajući ozbiljne političke debate, koje su sa sobom često nosile vrlo oštre, istovremeno i proskribirajuće i apologijske stavove oko nužnosti ispravnog pozicioniranja i ideološkog usmjerenja onoga što se tek formiralo i struktuiralo kao bošnjačka politika novog vremena jer, kako zaključuje Aličehić (2019) ni narod ni političari nisu bili pripremljeni, kako za Bosnu kao samostalnu državu tako ni za državotvorno ponašanje.

Kako bi što preciznije detektovali ključna pitanja unutar širokog kontigenta aktuelnih dilema bošnjačkog naroda poslužiti ćemo se hipotezom a zatim i tezom A. Izetbegovića o pragmatičnoj ulozi i uticaju jednog naroda na sudbinu jedne države.

„Da li je jačanje bošnjačkog naroda u interesu cjelovite i demokratske Bosne ili vuče u suprotnom pravcu? Ili jednostavnije, koja od sljedećih premisa je tačna: što jači bošnjački narod, to jača Bosna, ili ona obrnuta: što slabiji bošnjački narod – to jača Bosna? Ima ljudi koji vjeruju da je ova posljednja tačna i da bi za cjelovitu i demokratsku Bosnu bio koristan, čak neophodan, neki „zaborav“ bošnjačkog naroda. Po njima, bilo bi dobro da on zaboravi svoju vjeru, svoje ime, svoju prošlost, sve bi to, po njima jačalo Bosnu, itd. Obrnuto, vjerujem da je snažan i osviješten bošnjački narod kičma Bosne i Hercegovine i, ako ne jedini, onda glavni garant opstanka BiH, posebno u postojećoj situaciji neobično agresivnih velikodržavnih projekata i sa istočne i sa zapadne strane. U takvim uvjetima samo snažan bošnjački narod može spasiti i postepeno integritirati Bosnu. On je jedina realna garancija da se neće spustiti zavjesa nad Bosnom.“ (Izetbegović 1997: 152,153)

Da li bošnjački narod, kao najbrojniji¹ i najzainteresovaniji za opstanak i jačanje države (jer mu ona garantuje ne samo politički, nego i biološki opstanak bez alternative), treba da artikuliše isključivo svoje etno-religijske potrebe kroz jasno formulisane etno-političke ciljeve i strategije koje do tih ciljeva vode, ukoliko je svjestan veoma jasnih, dobro formulisanih, eksplicitnih i iz susjedstva podržanih političkih ciljeva i strategija o rastakanju države, njenoj potpunoj decentralizaciji, marginalizaciji i u krajnjem ishodištu nestanku, koje promoviraju i veoma pragmatično postuliraju srpska i hrvatska politika? Po principu (bošnjačke) reakcije na (srpsku i hrvatsku) akciju, generira se društvo slabe kohezije u kojem bošnjački narod svoju nužnu i egzistencijalnu zainteresovanost za očuvanjem države transcendirira kroz fenomen *nacionalnog mesijanstva* kojeg Zgodić opširno analizira, pronalazeći neke indikatore takve prakse i kod bošnjaka.

¹ Prema posljednjem popisu stanovništva BiH iz 2013. godine, Bošnjaka je 1.769.592 ili 50,1% od ukupnog stanovništva BiH. Izvor: www.statistika.ba

“Tek u posljednje vrijeme, posebno nakon agresije 1992. godine, u dijelu bošnjačke svjetovne inteligencije, i to u usamljenim slučajevima, daju se prepoznati znakovi otkrivanja i ideje bošnjačkog nacionalnog mesijanstva. Znakovi te pojavljujuće svijesti ispoljavaju se, na primjer, u odbrambenom govoru o bosanskom poslanju unutar moderne civilizacije, posebno evropske, poslanju koje se razumijeva kao misija očuvanja paradigmatičnog iskustva bosanske pluralnosti kao multikulturalnosti i multinacionalnosti. Govori se i o posebnoj bošnjačkoj misiji u odnosu na samu Bosnu i Hercegovinu: Bošnjaci su “kičma Bosne”, oni su “temeljni narod” Bosne i Hercegovine, njihova je misija, i to, dodali bismo, nakon iskustva sa agresijom, ne bez zbiljskog razloga, da budu vodeći akteri očuvanja suverene i nezavisne državne egzistencije BiH, i sl. U ovakvim i sličnim govorima signaliziraju se elementi nacionalnog mesijanstva i kod Bošnjaka.” (Zgodić 1999: 15)

Na tragu ovakvih narativa koji su u neposrednoj prošlosti, posebno u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu, imali dodatni moralni i mobilizirajući efekat potencirajući posebnu misiju bošnjačkog naroda i njegovu istorijsku ulogu u očuvanju državnosti Bosne, sa ciljem što boljeg razumijevanja problema koji se istražuje, a kao potvrdu Zgodićeve opservacije, navodimo zadnji dio obraćanja Izetbegovića na II bošnjačkom saboru 1994. godine: “Stoga smo mi Bošnjaci, muslimanski narod Bosne, predodređeni da budemo predvodnici nove integracije Bosne, ne da bi Bosna bila unitarna država – ona to ne može biti – nego da bi bila i ostala cijela” (Izetbegović 1995: 59). Koliko će utapanje bošnjačkog identiteta u državni suverenitet i prilagođavanje bošnjačke politike kroz proces transformacije od etno-religijske ka državnoj (nacionalnoj) politici biti regresivno po samu njenu ontologiju – pitanje je koje zahtjeva kompleksnu i dubinsku sociološku analizu o utilitarnim i teleološkim aspektima međuovisnosti i političkog komuniciranja između jednog naroda i jedne države.

Kongruencija naroda i države - bošnjačko iskustvo

Bošnjačka politika je, *in concreto*, bosanskohercegovačka politika (njena paradigma), sa vrlo izraženom propulzivnom funkcijom. Bošnjačka politika ispunjava potrebnim sadržajima državnu politiku, daje joj vitalnost, strategiju, oblik i formu – dakle, održava supstancijalnost same države ali je time, u refleksiji, nužno *boji* bošnjaštvom što za konsekvencu ima dodatno udaljavanje i otuđenje druge dvije etno-religijske politike. Radeći na ovom istraživanju sa ciljem što preciznijeg analitičkog pristupa, pored uobičajenih istraživačkih metoda korišten je i metod istraživačkog intervjua

(polustrukturisani intervju²) sa Elmedinom Konakovićem³ čiji su dijelovi inkorporirani u rad. Kroz ekstenzivnu analizu bošnjačke politike tokom intervjuja, Konaković je sa empirijskom preciznošću povezo bošnjačku politiku, nacionalnu politiku i državu Bosnu i Hercegovinu: „Ono što smo mi u naslijeđe dobili od Alije Izetbegovića jeste karakterizacija te naše bošnjačke politike za koju je, u jednom od svojih obraćanja, rekao da je naša nacionalna politika – Bosna i Hercegovina“ (Konaković, intervju). Čak i prostom komparacijom uočavamo kako strategije i ciljevi bošnjačke politike transparentno i dominantno korespondiraju sa strategijama i ciljevima državne politike, te na taj način tvore koherentan odnos koji je u isto vrijeme održava u životu sa jedne, ali i destabilizira sa druge strane. Ta blizina bošnjačke i bosanskohercegovačke politike, njihova konstantna konvergencija, permanentna uzajamna zaštita interesa i očuvanje zajedničkih političkih ideala, mogli bi državnoj politici biti *omča oko vrata* tj. negativna interferencija. Što je više država i državna politika nesebično podržana bošnjačkim političkim narativom pa neminovno i *obojena bošnjačkim bojama*, to je dalja i neprihvatljivija za srpsku i hrvatsku politiku koje orkestrirano proskribiraju svaki narativ o evropskoj, modernoj, građanskoj državi kao prikrivenu unitarističku težnju Bošnjaka za dominacijom. U tom smislu, bošnjačka politika mora biti veoma oprezna i mudro *balansirati* po tankoj žici političke zbilje, na koju je slijedom različitih historijskih okolnosti i faktora prinuđena jer „S Bošnjacima u Bosni danas žive i drugi narodi i stoga je potrebno mnogo razumijevanja, znanja i razgovora da se dođe do svijesti o državnom jedinstvu koje se planski podriva...“ (Lavić 2021: 77).

Jedan od negativnih primjera u vezi sa bošnjačkim *balansiranjem* pronalazimo u *Povelji o bosanskom jeziku*⁴ iz 2002. godine, čija je ključna odrednica bila definisanje bosanskog jezika i njegova identifikacija sa bošnjačkim narodom. Naime, *Povelja o bosanskom jeziku* počinje sa eksplicitnim stavom da „*Bosanski jezik jeste jezik Bošnjaka i svih onih koji ga pod tim imenom osjećaju svojim*“.

² O polustrukturisanom istraživačkom intervjuu detaljnije pogledati: Wattles, Isidora (2019), *Intervju kao istraživačka metoda: Teorijski aspekti*, u *Civitas*, 9(2), str. 201-213.

³ Aktivni bosanskohercegovački i bošnjački političar sa decenijskim iskustvom u politici na pozicijama u izvršnim ili zakonodavnim tijelima različitih nivoa vlasti. Predsjednik je političke organizacije „Narod i Pravda“ koja je posvećena obnovi izvorno narodne i pravedne bosanske države građana Bosne i Hercegovine.

⁴ Povodom učestalih osporavanja prava Bošnjacima da svoj jezik imenuju njegovim historijskim imenom, okupljeni u Institutu za bošnjačke studije pri Matičnom odboru BZK „Preporod“ u Sarajevu (60 potpisnika), javnosti su prezentovali zajednički stav kroz „Povelju o bosanskom jeziku“. Izvor: <https://www.preporod.ba/povelja/>

U ovako formulisanom fundamentu Povelje isčitavaju se dvije važne poruke:

1) Rezolutnost same formulacije da *“Bosanski jezik jeste jezik Bošnjaka...”* implicira zaključak kako se odustalo od težnje da bosanski jezik bude element povezivanja i kohezije bosanskohercegovačkog društva, nego se on definira isključivo elementom identifikacije Bošnjaka. Time su bošnjački intelektualci (potpisnici Povelje) zvanično zatvorili makar i teoretsku mogućnost da bosanski jezik bude jezik svih građana Bosne i Hercegovine bez obzira na etno-religijsku pripadnost. Plediramo da je bilo mudro i politički korektno pri formulaciji dodati veznik “i” te tako ostaviti dovoljno strateškog prostora i mogućnosti za dalju borbu oko bosanskog jezika na temeljima državnosti, a ne fragmentarne etničnosti. Dakle, umjesto *“Bosanski jezik jeste jezik Bošnjaka...”* plauzibilnim se čini mala semiotička korekcija sa ogromnim semantičkim rezultatom – *Bosanski jezik jeste jezik (i) Bošnjaka...* kojom se prihvatajući bosanski jezik svojim, ne odriče pravo makar teoretski i deklarativno, da on bude jos nečiji (svih građana Bosne i Hercegovine). Prihvatanje (a ne prisvajanje), bi bila ispravnija i mnogo mudrija matrica bošnjačke naučne i kulturne politike sa pragmatično-političkim ciljem – da bosanski jezik bude element integracije države i temelj bosanske nacije, a ne partikularni interes, pravo i vlasništvo samo jedne (bošnjačke) etnije.

2) Drugi dio iskaza *“...i svih ostalih koji ga pod tim imenom osjećaju svojim”*, istina, ostavlja mogućnost da bosanski jezik bude jezik *“i svih ostalih”*, što je zasigurno ponuda koja se rado odbija (posebno od strane druga dva konstitutivna naroda⁵ koji dokazano ne žele da ih se u bilo kom kontekstu definira pod “ostali”), te nudi veoma interesantnu završnu formulaciju: *“...koji ga pod tim imenom osjećaju svojim”*, što opet dodatno usložnjava kompletnu misaonu postavku i otvara vrlo kompleksno pitanje formalnog prihvatanja i osjećanja jezika tek po imenu, a ne po suštini, što ovako važan element u kreiranju unutrašnjih kompromisa na najvažnijim integrativnim pitanjima jedne države-nacije (što pitanje jezika svakako jeste), svodi na nivo nominalnosti i osjetilnosti, a ne sadržajnosti. Anderson (1983) upozorava da je pogrešno jezik tretirati kao *znamenje* nečijeg bivanja ukazujući kako je njegova najvažnija sposobnost da generira zamišljene zajednice – nacije i da se putem njega izgrađuju prijeko potrebne specifične solidarnosti. U ovom kontekstu se referišemo i na argumentaciju akademika Jahića koji priznaje

⁵ Konstitutivni narodi su ustvana kategorija u BiH. No, oko ove sintagme se vode vrlo ozbiljne debate, kako o njenim semantičkim i funkcionalnim tako i politički instrumentaliziranim, često potpuno pogrešnim interpretacijama što dodatno unosi zabunu u svakodnevni politički diskurs. Naglašavamo da je to prijeporna politička konstrukcija iz komunističkog ideološkog narativa bivšeg SSSR-a.

vlasništvo nad jezikom državi, odnosno teritoriji/prostoru a ne narodu koji ga imenuje ili osjeća:

„Jezik je bosanski zato što je to jezik Bosne. To u stvari vjerodostojno oslikava i najstariju svijest o njemu. Ta svijest ogleda se u tome da je to jezik kojim se govorilo i govori, pisalo i piše na određenom prostoru, a da se govornici i korisnici toga jezika imenuju upravo po tome prostoru. Dakle, svijest o jeziku (bosanskom) starija je od svijesti o narodu i od „svijesti“ o njegovom imenovanju (bošnjačkom).”⁶

Ovaj rad nema ambiciju da se ekstenzivnije bavi, kako pitanjem jezika (ovdje je apstrahovan samo kao egzemplarni primjer), tako i niza drugih područja političke, etničke ili nacionalne identifikacije koja su mogla ili još uvijek mogu biti važni elementi integracije, kohezije, homogenizacije ili barem konvergencije bosanskohercegovačkih etno-političkih pluraliteta. Ta važna identitetska pitanja zaslužuju poseban prostor, pristup i fokus u okviru zasebnog naučno-istraživačkog rada.

Definiranje bošnjačke politike i njenih ciljeva

Tokom dosadašnjeg istraživanja, u kojem su postavljene osnovne premise bošnjačke politike, a uviđajući nedostatak njenih konkretnih definicija u dostupnoj literaturi,⁷ u nastavku se ambiciozno nudi vrlo ekstenzivna i sintetizirana definicija bošnjačke politike, uz veoma jasno i precizno definisanje njenih ciljeva, kao svojevrzni izazov, podstrek i poziv aktivnim intelektualnim krugovima (posebno bošnjačkoj akademskoj zajednici), da daju svoj doprinos u eksplicitnom kategorijalnom i vrijednosnom definiranju bošnjačke politike, kao i ključnih komplementarnih pojmova unutar nje same, sa vrlo pragmatičnim ciljem – da se u što široj akademskoj debati osiguraju kvalitetni teorijski temelji za nastavak kritičkog sociološkog diskursa iz kojeg očekivano, treba da emanira recentna bošnjačka socio-politička misao kao rezultat naučne sinteze, često veoma divergentnih puteva emancipacije bošnjačke politike. Kako bi smo dobili potvrdu o nužnosti naučne profilacije bošnjačke političke misli, tokom istraživačkog intervjua je inicirana ova tema. Konaković je apostrofirao njenu važnost i nedvosmisleno potvrdio da je:

„ ... pitanje jasne i profilirane bošnjačke politike i njenog određenja, definisanja i operativnosti je jako bitna stvar koja Bošnjacima na ovim prostorima fali. U tome

⁶ Izvor: <https://faktor.ba/vijest/profdrijahic-jezik-historijski-ne-imenuje-narod-vec-teritorij-na-kojem-se-govori/106630> (Pristupljeno 28.12.2021)

⁷ Za potrebe ovog istraživanja vršeno je vrlo detaljno ali bezuspješno traganje za definicijama bošnjačke politike u dostupnoj referentnoj literaturi domaće i regionalne produkcije.

vidim i jedan od ključnih razloga što recimo neka ozbiljna Bošnjačka akademija ili neka druga institucija bošnjačkih intelektualaca nikad nije mogla ni zaživjeti ovdje jer su je razbijali, ja mislim više vanjski nego unutrašnji faktori ali sam skoro siguran i naše unutrašnje neznanje ili nezainteresovanost.“

Bošnjačku politiku definišemo kao: kolektivnu, intelektualnu, sociološku, komunikološku, metodološki utemeljenu, plansku, sistematsku, racionalnu i svrishodnu djelatnost koja obuhvata različite društvene procese i metode putem kojih Bošnjaci artikuliraju svoja prava, potrebe, interese i ciljeve te u skladu s njima razvijaju strategije i samostalno donose odluke unutar svog naroda; razvijajući vještine upravljanja državom u kojoj žive, njenim javnim poslovima kao i svim ostalim postupcima kolektivnog upravljanja a koji se očituju u planski organiziranim i koordiniranim oblicima društvenoga djelovanja kroz institucije od opšteg značaja, putem kojih Bošnjaci teže ostvarivanju svojih etno-nacionalnih interesa na principima demokratskog kompromisa i opšteg konsenzusa prvenstveno putem pomirenja različitosti i rješavanja konflikata unutar vlastitog korpusa, a zatim i izgradnje jasne pozicije prema drugima kroz posredovanje zajedničkih interesa u državi, uz obezbjeđenje izborne podrške javnosti za demokratsko osvajanje i vršenje vlasti, odnosno, kontrole i raspolaganja materijalnim i nematerijalnim resursima sa kojima se politička moć stvara, održava i implementira unutar države u kojoj Bošnjaci žive.

Ciljeve bošnjačke politike prepoznajemo unutar dva historijski utemeljena ključna imperativa: bošnjačka autohtonost i bosanska državnost. Oni se ostvaruju kroz bezuvjetno, beskompromisno i strateško očuvanje suverene bosanske države kao matične države svih etničkih Bošnjaka, njenog demokratskog, građanskog i pluralnog društva, a unutar nje, očuvanje bošnjačkog narodnog identiteta, integriteta i digniteta. Među ključnim ciljevima bošnjačke politike apostrofiramo još i uspostavu političke, ekonomske i vojne samostalnosti i sigurnosti kao i konstituisanje, razvoj i permanentno jačanje nacionalnih, etničkih, vjerskih, kulturnih, privrednih, finansijskih, odgojno - obrazovnih, naučno - istraživačkih, filantropskih / humanitarnih te sportskih institucija i ustanova uz posebnu brigu o iseljeništvu - bošnjačkoj dijaspori.

Tipologija bošnjačke politike

Kako bismo dobili što kvalitetniji uvid u morfologiju bošnjačke politike, te što jasnije iscrtali, kako njene vanjske konture tako i unutrašnju strukturu, važnim se čini, barem u kratkim crtama, analizirati njenu tipologiju. Referirat ćemo

se na analizu Filandre koji je dao osnovne smjernice za jasnije percipiranje unutrašnje podjele bošnjačke politike prema različitim ideološkim ili doktrinarnim pristupima, što neminovno ukazuje na njen pluralni karakter, te u skladu s time, inicira, barem u teorijskom smislu, pluralno promišljanje o *bošnjačkim politikama*, a ne unificiranoj singularnoj bošnjačkoj politici.

“Bošnjački odnos prema državi, naciji i vjeri, tim temeljnim kategorijama savremenog društvenog ustrojstva, na teorijskoj razini nije još jasno i razgovijetno određen. Unutar bošnjačke posebnosti i njenog odnosa prema bosanskoj općosti mogu se prepoznati, a i danas u prisutna, tri zasebna i odvojena kruga: krug vjere, krug nacije i krug države. Svakom od tih krugova odgovaraju određene društvene i političke snage. Unutar same političke djelatnosti ta tri kruga često se razdvajaju i u različitim povijesnim uvjetima prema njima se bošnjačka cjelina različito odnosi. Uvjetno rečeno, 1) ljevičarski bošnjački blok prvenstveno istrajava na nacionalnim i državnim pravima, neprimjereno i manjkavo vrjednujući cjelinu bošnjačke duhovnosti; 2) politički blok bošnjačkih snaga desnice i centra preovlađujuće je oslonjen na vjerski, a zatim nacionalni i državni dio bošnjačke skupnosti; 3) najslabije su one snage koje, istrajavanjem na pojmu državnosti, podupiru i podrazumijevaju zaštitu i promicanje nacionalnih i vjerskih osobnosti Bošnjaka. I u trenutku kada su prvi put ušli u zajednicu svjetskih naroda, to pitanje unutar Bošnjaka nije dokraja riješeno.” (Filandra 1998: 391,392)

Simplificirajući ovu široku elaboraciju i uvjetnu tipologiju, unutar bošnjačkog korpusa detektujemo tri različite bošnjačke politike:

- 1) Ljevičarsku (utemeljenje pronalazi prvenstveno u nacionalnim i državnim pravima)
- 2) Politiku desnog centra (utemeljenje pronalazi prvenstveno u vjeri, a zatim naciji i državi)
- 3) Etatističku (utemeljenu na državnosti koja podupire i nacionalne i vjerske osobnosti)

Simptomatično je da su sva tri tipa bošnjačke politike zastupljena u disperzivnom bošnjačkom političkom spektru kroz različite političke organizacije (partije/stranke), koje u svakodnevnom političkom ambijentu i areni političke borbe artikuliraju svoje programske ciljeve, veoma često i suviše oštro, skoro antagonistički prema protagonistima drugačijeg bošnjačkog političkog modela ili pogleda na istu, zajedničku stvar. Pronalazak mjere u tom demokratskom i pluralnom bošnjačkom dijalogu bi bio snažan indikator sazrijevanja kolektivne političke svijesti, kao najvažnijeg uslova za profiliranje krovne i objedinjujuće političke platforme koja će biti sposobna detektovati *zajedničke tačke* u različitim stranačkim programima, te tako obezbijediti da suprotstavljene politike tj. njihovi dispartatni i singularni pristupi unutar bošnjačkog korpusa funkcionišu na principima ideološke

konvergencije, političke sinergije i koordinirane pluralnosti, tvoreći tako vrlo čvrste temelje bošnjačkoj politici. Da je ovo od iznimne važnosti za Bošnjake danas, potvrđuje i Konaković tokom istraživačkog intervjua govoreći upravo o potrebi definisanja primarnih bošnjačkih političkih ciljeva i strategija.

„Dakle, neki okviri u kojima bošnjačka politika treba da funkcioniše nisu precizirani. Mi koji se aktivno bavimo politikom se slažemo da je naš prioritet BiH ali unutar nje ni na jedan način nismo razradili koncepte i osnovne smjernice našeg političkog ponašanja. Ja ne mislim da je i sada kasno, ne mislim da nije moguće da se na tome radi. Ubijeden sam da se treba na tome raditi i upravo ovo su bili razlozi zašto sam pomagao neke institucije kako bi se na takvoj vrsti strateškog dokumenta radilo u okviru šire društvene rasprave kako intelektualaca tako i ljudi koji ne spadaju u intelektualce sa jasnim ciljem da se dođe do nečega što se može nazivati našim bošnjačkim strategijama, programima, ciljevima i prioritetima i da to, kao narod, konačno imamo.“ (Konaković, intervju)

Dekonstrukcija bosanskohercegovačke države-nacije

Ima li bosanskohercegovačka politika dovoljno kapaciteta i potencijala da unutar sebe obuhvati i pomiri očigledno dispartne i partikularne etno-religijske politike? Da li bosanskohercegovačka (nacionalna) politika kao opšta kategorija emanira unutar državnog sistema autentičnu bošnjačku, srpsku i hrvatsku (etničku) politiku, dozvoljavajući i afirmišući njihove specifične etno-religijske idiome? Može li se bosanskohercegovačka politika razumijevati kao referentni okvir unutar kojeg državni prostor ispunjava *amalgam* sastavljen od bošnjačke, srpske i hrvatske etno-politike? Ovako postavljena indikativna pitanja intencionalno proširuju perspektive i dodatno osvjetljavaju veoma maglovite, nedefinirane, polivalentne i ućahurene procese i odnose. S obzirom na to da je ovo istraživanje fundirano na diskursu iz bošnjačke perspektive, smatramo plauzibilnim, u nastavku, napraviti distinkciju između bosanskohercegovačke (državne-nacionalne) i bošnjačke (etno-religijske) politike i na taj način ukazati na liniju koja razdvaja kategorijalna poimanja termina narod i nacija, te u tom smislu dati nužnu kategorizaciju pripadajućim vrijednostima opšteg i posebnog oslanjajući se na stanovište da “Iz iskustva odnosa općeg i posebnog kao bosanskog i bošnjačkog, moguće je naknadno razumijevati načela bošnjačke političke opstojnosti u XX stoljeću” (Filandra 1998: 390).

Politika jedne države u modernom evropskom kontekstu (od XVII vijeka) je *de facto* nacionalna politika ukoliko državu razumijevamo kao državu-naciju. Da li Bosnu i Hercegovinu možemo smatrati državom-nacijom prema spomenutoj matrici, ukoliko nemamo jasno profilisan bosanskohercegovački nacionalni identitet kroz svijest o državnom jedinstvu svih njenih građana koji

na temelju dejtonskog Ustava koegzistiraju podjeljeni na etno-religijske kolektivitete i ukoliko je, shodno toj podjeli, posmatramo kao državu tri konstitutivna naroda? Ograničeni prostorom i formatom ovog rada, u nastavku dajemo samo najvažnije teorijske postavke iz obimnog istraživanja o državi-naciji kako bismo komparativnom metodom utvrdili da li je Bosna i Hercegovina država-nacija. Ovdje, svakako, treba ukazati na teškoće pri istraživanju morfologije države-nacije ukoliko, prije svega, ne postoji čvrsto teorijsko i empirijsko određenje samog pojma nacije a posljedično tome i naroda, pa nam to pojmovno i definicijsko fluktuiranje ili „semantička pometnja“ (Lavić 2021: 164) otežava korištenje jedinstvene epistemološke matrice. Dakle, na pitanje tačnog i preciznog definisanja ovih temeljnih socioloških i političkih pojmova (bez obzira na mnoge pokušaje kroz različite historijski i ideološki redigovane interpretacije), nije nikada do kraja odgovoreno niti su u naučnom smislu do sada date jasne i precizne apodiktičke definicije koje bi nam kao nepromjenjive vrijednosti pomogle da odredimo inidkatore u praktičnoj istraživačkoj praksi. Upravo zbog specifične društvene fluktuacije, promjenjivosti, uslovljenosti historijskim, socijalnim, ideološkim pa i političkim okolnostima, ovi pojmovi su ostali *kamen spoticanja* većini teoretičara i istraživača koji se u krajnjem stavu ipak slažu da niti jedna društvena kategorija, činjenica, pojam ili pojava/fenomen ne mogu biti definisani u konačnom i nepromjenjivom obliku, niti takve definicije mogu imati aksiomatsku formu. Zbog toga, različite društvene teorije i sadržajne definicije ostavljaju sasvim dovoljno prostora za stalna kritička preispitivanja i moguća nova tumačenja i interpretacije pojmova, konjuktorno, u skladu sa potrebama, mjestom ili vremenom kao historijskom odrednicom. O potrebi za novim razmatranjima i razumijevanjima pojmova i procesa među kojima je fokus na narodu i naciji, Abazović (2010: 99) kaže: „Govoriti o Bosni i Hercegovini danas, ukoliko želimo/hoćemo time činiti korak (u)naprijed, zahtjeva za naše bosanskohercegovačke prilike „novo“ razumijevanje starih pojmova i procesa, tj. na način kako su elaborirani u odredjenim teorijskim referencijalnim okvirima recentnije sociološke misli“. Često uočavamo potpuno različito teorijsko, a onda i praktično razumijevanje pojmova narod i nacija⁸ ovisno o tome da li se koriste na vernakularnoj, političkoj ili naučnoj ravni, što dodatno zamagljuje kompletan istraživački prostor. U tom smislu je korisna distinkcija naroda i nacije kojom Lavić (2021: 12) demistificira i oslobađa naučni vokabular: „Važno je razlikovati etniju ili narod kao kulturno-

⁸ Žiga i Đozić (2006) vrše klasifikaciju teorijskih učenja o naciji sistematizujući ih na sljedeći način: subjektivno-idealističke teorije nacije, funkcionalističke teorije o naciji, etatističke teorije o naciji, kibernetiko-komunikacijske teorije o naciji, materijalističko-pozitivističke teorije o naciji i islamska misao o naciji. Autori naglašavaju kako ova klasifikacija i sistematizacija teorija o naciji nije ni konačna niti jedina, već je samo jedan od načina prezentiranja različitih učenja o naciji.

povijesnu formu ljudske zajednice koja se etnološki definira pomoću kriterija kakvi su, naprimjer, zajednički jezik, porijeklo, religija, kultura, kolektivna samodefinicija i zajednički teritorij, od onoga što se danas podrazumijeva pod pojmom nacija kao politička zajednica slobodnih građana jedne države“. Kroz obimne naučne studije, probleme definisanja nacije aktivno razmatraju, između ostalih i F.Meinecke, K.Deutsch, D.Rustow, A.D.Smith, W.Coonor, B.Anderson te nastoje što preciznije odrediti elemente, značenja i ulogu ovog složenog društvenog i političkog konstrukta. O pojmovnim, metodološkim i konceptualnim greškama pri upotrebi pojmova nacija i narod, Filipović (1996: 148,149) upozorava:

„Nije npr. dozvoljeno pojam nacije, koji je nastao i bio sadržajno formiran u 18. i 19. stoljeću, projicirati na ljude i okolnosti, na entitete i značenja koji su postojali osam ili više stoljeća unazad. Tada takvi entiteti, određenog i sasvim specifičnog sadržaja, sasvim osobnih relacija i značenja uopće nisu postojali. Kako se god povijesni fenomeni brzo razvijaju, nastaju, rastu i poprimaju definitivne forme i sadržaje, tako se isto događa i sa našim pojmovima, a konsekventno tome, to se događa najčešće i sa riječima kojima ih označavamo. Isto se odnosi i na pojam i riječ narod i nacija. Ako bismo značenje tih riječi i sadržaj tih pojmova uzimali kao vječne i nepromjenjive, tada bi implicirali stav da su stvarni povijesni fenomeni, a u ovom slučaju narodi, nacije i sl., zapravo, stalni i vječni, nepromjenjivi, što bi, opet, značilo da su ahistorijske pojave. Takav stav bi, naravno, značio i predstavljao ogromnu grešku u mišljenju, ogromnu metodološku, a zatim i pojmovnu, konceptualnu grešku.“

Za potrebe ekstenzivnije analize, spomenut ćemo često korištenu i za ovo istraživanje aplikativnu teoriju po kojoj je narod samo osnovna, prvotna i prelazna forma ka naciji kao političkom konstruktu te da naciju može činiti više naroda/etnijskih okupljenih unutar jednog kompaktnog političkog prostora, definirane teritorije i nacionalne države. „Narod je nacija u nastajanju, čiji je sadržaj dominantno etničke prirode“ (Žiga, Đozić 2006: 178). U prilog ovoj teoriji navodimo još jedno stanovište koje nedvosmisleno potvrđuje evoluciju naroda ka naciji:

“Narod etničku homogenost postiže svođenjem na sebe samog, ukalupljanjem u historijske atavizme, dok nacija, objedinjavanjem raznolikih naroda u sebi, nadilazi etničku uskogrudost stvarajući nov i jedinstven identitet: prepoznavanje građanina kao baštinika nadetničkih vrijednosti oslobođenog kolektivnog, sputavajućeg porekla nametnutog prošlošću, u korist slobodnog udruživanja prospektivne inicijative shodno ličnim afinitetima. Okvir države koja to dozvoljava zove se – nacija.” (Sabo 2014: 47,48).

Na tragu ovakvih teorijskih postavki, istražujući obimnu literaturu koja tretira pitanja kauzalnosti naroda i nacije, uočavamo ključni problem – ambivalentnost razumijevanja nacije tj. postojanje dva dominantna teorijska

modela pri određenju nacije: zapadni (francuski) i istočni (njemački) model (Trbić 2019), odnosno državni model (aktivne, samoopredjeljive političke nacije) i kulturni model (pretežno pasivne kulturne zajednice) kako ih je početkom XX vijeka imenovao historičar F. Meinecke. Također, na skoro identičan način A. D. Smith (1998) razlikuje dva modela formiranja odnosno *oblikovanja nacija*⁹: zapadni-građanski i nezapadni-etnički. Zapadni je određen teritorijalnom pripadnošću, a nacija se shvata kao politička zajednica u kojoj se pojedinac identifikuje sa zajedničkim zakonima i institucijama, dok se kod istočnog modela nacija razumijeva kao zajednica rođenja, koja se temelji na kulturi, jeziku i običajima. U prvom slučaju u pitanju su višedimenzionalni, višepripadni identiteti i pojedinac kao temelj suvereniteta, u drugom jednodimenzionalni etnički identitet zasnovan na mitovima, sjećanjima, tradicijama i simbolima. Ova dva modela razumijevanja nacije su, simptomatično, tačka konflikta u izrazito multietničkim društvima koja dodatno generira već etablirane nesporazume i antagonizme duboko fundirane na divergentnim ideološkim i svjetonazorskim percepcijama civilizacijske aksiologije. Prema zapadnom modelu, nacija se temelji na teritorijalnom principu – čine je svi građani, pojedinci, bez obzira na bilo kakve sličnosti ili razlike među njima, dok se prema istočnom modelu, građanin postaje po etničkom pripadništvu, i to je, po Trbiću (2019), model koji je danas uglavnom napušten. Dakle, simplificirano – u teoriji i političkoj praksi detektujemo dva tipa nacije: građanski i etnički. Dominantan model danas jeste zapadni, građanski, jer kao takav, korespondira sa standardima i normama internacionalnog (međunarodnog) prava, odnosno, savremenim civilizacijskim vrijednostima i modelima uređenja modernog svijeta. “U međunarodnom pravu danas postoje standardi prema kojima su države subjekti međunarodnih odnosa, a pod nacijom i nacionalnošću smatra se isključivo država i pripadnost građana toj državi” (Trbić 2019: 188). Na načelima ovog modela (nacije građana) su još u XVII vijeku udareni temelji modernoj državi-naciji kao sveobuhvatnom rješenju mnogih tada aktuelnih pitanja Evrope i određenju novog, progresivnog kursa koji je sa sobom donio recentni pogled na ljudska prava, pravnu državu, vladavinu zakona, sekularne vrijednosti i razvoj demokratskih-građanskih potencijala društva. Klasici-teoretičari tog vremena: J. S. Mill, J. J. Rousseau, T. Hobbes, J. Locke pišu u korist države-nacije definirajući i razumijevajući državu kroz društveni ugovor. Temelje modernom evropskom (zapadnom, građanskom) shvatanju nacija dao je E. Renan (XIX vijek) dok je E. Gellner (XX vijek) analizirao

⁹ Termin *oblikovanje nacija* nalazimo kod A. D. Smitha koji ga smatra značajnim jer, baviti se definisanjem nacije znači baviti se složenim skupom procesa u vremenu a ne već utvrđenim „esencijama“. (Smith 1998)

politički princip stvaranja nacija. U prilog afirmaciji države-nacije spomenut ćemo i mišljenje (Hobsbawm 1993: 12) kojim se zaključuje kako “Nacije ne stvaraju države i nacionalizme, već upravo obrnuto” te J. Habermasa koji je naciju karakterisao kao konstrukt moderne, kao politički projekt države ravnopravnih građana, bez obzira na njihove etničke, kulturne, religijske i druge razlike dokazujući da “Nacija građana ne izvodi svoj identitet iz zajedničkih etničkih i kulturnih svojstava, već iz *praxisa* građana koji aktivno vrše svoja građanska prava” (Habermas 2002: 36). Nakon svega iznesenog, potrebno je istražiti mogućnosti *uklapanja* Bosne i Hercegovine u teorijske okvire države-nacije imajući u vidu da je jedan od njenih ključnih problema etnička isprepletenost i snažna prisutnost tj. uticaj modela etničkih nacija što perpetuira aporije pri konstituciji bosanske nacije. Prema Laviću, Bosna i Hercegovina jeste država-nacija o čemu on minuciozno promišlja i na više mjesta apodiktički utvrđuje njenu afirmaciju. „Bosna i Hercegovina je 177. država-nacija članica Organizacije Ujedinjenih nacija, a nama se neprestano interpretira kao unija, složena državna zajednica, federacija, konfederacija“ (Lavić 2021: 157). Istina, Lavić se ovdje koristi analogijom, ukoliko je neka država članica OUN to je dokaz sam po sebi da je ona *de facto* država-nacija.¹⁰ Nazovimo to *atribucijom sa vrha*. No, ukoliko o bosanskoj naciji promišljamo iz pozicije populusa tj. *atribucije sa dna*, odnosno, ukoliko ne možemo analitički detektovati, empirijski dokazati i sociometrijski utvrditi postojanje dominantnog bosanskohercegovačkog nacionalnog identiteta, prihvatanja i osjećaja kod svih ili značajne većine pripadnika bosanskih etničko-religijskih kolektiviteta,¹¹ onda na djelu imamo svojevrsnu antinomiju koja zahtijeva da se ovaj problem metodološki drugačije istraži u skladu sa stanovištem “...da je za razumijevanje prilika u Bosni potrebno smisliti i upotrijebiti izvoran metodološki instrumentarij...” (Kržišnik-Bukić 1997: 83). Da bismo istražili ovaj kompleksan problem dvojnih atribucija bosanske nacije potrebno je prije svega detektovati primarni i odlučujući fundament u definiranju bosanskohercegovačke političke stvarnosti a posredno i bosanskog identiteta. Da li je to narod ili nacija? Da bi odgovorili na ovo pitanje, potrebno je analizirati krajnje reperkusije fungiranja oba modela nacije te ih kvalificirati

¹⁰ „Ustav kaže da je Bosna i Hercegovina *demokratska* država. Ona je od maja 1992.godine postavljena u internacionalni poredak kao 177. članica *Organizacije Ujedinjenih nacija* – ne naroda ili etničkih grupa i plemena. Time je jasno da ona pripada svjetskom *poretku država-nacija*...“ (Lavić 2021: 100).

¹¹ Zgodić uviđa ovu činjenicu i predlaže postepeno stvaranje ambijenta u kojem će se graditi pretpostavke za dominantno identificiranje sa bosanskom nacijom: “Kako se radi o dugoročnom historijskom procesu, o projektu za 21. stoljeće to je zadatak nacionalno-državne i kulturne politike da, sa svoje strane, oprezno, taktički osmišljeno, kroz mehanizme socijalnog učenja, institucije javnog odgoja i medijsko oblikovanje svijesti, oslobodi prostor i mogućnosti da se građani identificiraju sa bosanskom nacijom” (Zgodić 2008: 289).

kroz praktičnu primjenjivost na bosanskohercegovački kontekst. Etnički model nacije, po kojem su etničko-religijski kolektiviteti tj. narodi ekvivalentni naciji, pa prema tome sami sebi dovoljni, konsekventno jača monoetničku ali značajno slabi multietničku državu. U multietničkoj Bosni i Hercegovini ovaj model aktivira procese njene desuverenizacije kroz traspondiranje državnog suvereniteta na etno-nacije te je iz takvog ambijenta nemoguće izgraditi stabilnu i funkcionalnu državnu strukturu niti oblikovati i etablirati građansku državu-naciju. Historijski ali i doktrinarno gledajući, tako formirane i samodefinirane etno-nacije nemaju nikakav interes da participiraju u formiranju bilo kakve nove pluralne i sadržajno (kvalitativno) drugačije, državotvorne bosanske nacije koja podrazumijeva *utapanje*, prožimanje ili interferenciju sa Bošnjacima. S druge strane, model građanske nacije osigurava vrlo jasan i definisan put kojim se etničke grupe, odnosno konstitutivni narodi (a ne nacije), *utapaju* tj. konstituiraju u jednu (ili konstituiraju jednu) pluralnu, političku, državnu bosansku naciju građana i tako, konceptualno, trasiraju njeno kretanje ka savremenim civilizacijskim tokovima, standardima i normama, prevazilazeći anahrone modele etničkih nacija koje je Evropa davno odbacila. Suštinsko, ne samo teoretsko nego i empirijsko razlikovanje ovih modela služi kao svojevrsna *vododjelnica* kojom se potpuno jasno razdvaja, a onda i dekodira karakter dva suprotstavljena politička koncepta u Bosni i Hercegovini (etnički i građanski) koji u postdejtonskom političkom sistemu kontinuirano generiraju antagonizme. Kao posljedicu, imamo anemičan i marginaliziran državni identitet uz slabo razvijen i lokalizovan bosanski nacionalni osjećaj. Dva od tri konstitutivna naroda, odnosno njihove legitimirajuće etno-politike kao svoj primarni djelatni cilj imaju osiguranje pune političke vlasti na teritorijama gdje su etnička većina i paralelno tome, slabljenje države, suvereniteta i institucija figurirajući njenu nefunkcionalnost kao stratešku pripremu za teritorijalno cijepanje i pripajanje njenih dijelova susjednim državama, koje su, već vijekovima impregirane velikodržavnim aspiracijama, ključna propagandna izvorišta i ideološko-političke matice subverzivnih, antidržavnih (antibosanskih) etno-religijskih politika u Bosni i Hercegovini. “Oba ova nacionalizma a i zvanične politike obiju susjednih država se otvoreno suprotstavljaju izgradnji bosanskog nacionalnog identiteta i jačanju Bosne i Hercegovine kao države” (Aličehić 2019: 210). Ključne smjernice državne politike koje su sadržane u njenim programskim aktima i strategijama često su samo protokolarne naravi, bez jasne političke podrške i snage koja bi omogućila dinamičnu integrativnu funkciju upravo zbog činjenice da iza države Bosne i Hercegovine ne stoji snažno profilisan nacionalni identitet bosanskohercegovačke nacije.

“Nedostatak unutrašnjeg konsenzusa o prirodi i karakteru političke zajednice, politički sistem koncipiran na modelu dvaju entiteta s asimetričnom strukturom i triju konstitutivnih naroda, te strukturalne slabosti države nesposobne da ostvari unutrašnji suverenitet su samo neki elementi koji reduciraju mogućnosti ostvarenja integrativnih funkcija državnih institucija, kao i samo funkcionisanje države bez međunarodnog intervencionizma, ali i kao subjekta međunarodnog prava.” (Sadiković 2018: 151)

Bez jasne, stabilne i strateški planirane nacionalne politike teško je održavati funkcionalni politički sistem države s obzirom na to da bi državna politika trebala biti subordinarna načelima nacionalne politike. Bez obzira na logičnu i modernoj (zapadnoj) civilizaciji imanentnu preferenciju građanskog modela nacije, na njegovu teorijsku i metodološku jasnoću, kako smo prethodno utvrdili, bosanskohercegovačka nacija još nije prihvaćena u svijesti značajnog broja njenih građana¹², te se iz tog, kapitalnog razloga, o njoj kao o političkoj činjenici u punom kapacitetu ne može govoriti. S tim u vezi, ako ne postoji politika bosanskohercegovačke nacije tj. bosanska nacionalna politika, u pitanje se može dovesti i operativna politika same države te nas to, na primjeru Bosne i Hercegovine, primorava da povučemo neuobičajenu, ali za ovo istraživanje nužnu i simptomatičnu distinkciju između nacionalne i državne politike, iako bi one prema Divjaku (2002: 10) trebale biti inherentne jer “...između nacije (kao eminentno modernog pojma) i moderne države kao instance neutralne u odnosu na kulturno-etničko, može se staviti znak jednakosti”. Ovo teorijsko i konceptualno razdvajanje nacionalne i državne politike u bosanskohercegovačkom kontekstu ima potpuno pragmatične razloge – kako bi se omogućio državi (kao ustavno-pravnom, administrativnom i birokratskom subjektu), zakonodavni, izvršni i sudski integritet ne opterećujući je problemima koje generira veoma slaba, nedefinisana i neartikulisana nacionalna politika (podržana isključivo od Bošnjaka kao glavnih političkih protagonista bosanske nacije), koju zagovornici etničkih nacija i etničkog modela uređenja države potpuno odbacuju i negiraju. Dakle, ako je pitanje bosanske nacije (Bosne kao države-nacije) prijeporno i suspektno za značajan dio etno-političkih politika, onda ga, bez obzira na svu afirmativnu argumentaciju i civilizacijski progresivnu recepciju, treba odvojiti od države koja ima svoju ustavno-pravnu strukturu, institucije i teritorijalni integritet što je minimalno ali dovoljno za njenu stabilnost, kontinuitet i opstanak kao najviši bošnjački politički interes. Ovakva opservacija je na tragu dejtonskog političkog rješenja koje priznaje i

¹² Potvrdu ove činjenice pronalazimo kod Zgodića (2008: 289) i Lavića (2021: 77) koji sličnim pristupima ukazuju na potrebu da se sa mnogo znanja, razumijevanja i razgovora, oprezno, taktički osmišljeno oblikuje svijest i oslobodi prostor kako bi se građani identificirali sa bosanskom nacijom, odnosno da se dođe do svijesti o državnom jedinstvu koje se planski podriva.

garantuje bosanskohercegovačku državnost. Članstvom u OUN, deklarativno, Bosna i Hercegovina pripada svjetskom poretku država-nacija ali sa unutrašnjim, suštinski vrlo aktivnim etničkim podjelama i vitalnim kolektivnim etno-identitetima koji opstruiraju svaki pokušaj uvođenja bosanske nacije u javni prostor i državni politički diskurs dok istovremeno, inspirisani vlastitom sviješću o pripadnosti prekograničnoj etničkoj naciji, crtaju granice unutar države a vanjske brišu.

Etatizacija bošnjačke politike

Već smo utvrdili da strategije i ciljevi bošnjačke politike snažno korespondiraju sa idealom stabilne, sigurne, suverene, sekularne, demokratske i građanske države, te u tom smislu detektujemo veoma aktivan bošnjački potencijal sinergije, koordinacije i podrške državi koji rezultira visokim nivoom međusobnog prožimanja. Potpuno svjesna antidržavnih tendencija kroz aktivne etno-religijske politike, bošnjačka politika je, potpuno razumljivo i opravdano, sav svoj potencijal ugradila u državotvornu konstrukciju, očuvanje, operativnost i vitalnost bosanskohercegovačke političkog sistema. Zbog toga je, često, veoma teško prepoznati razliku između te dvije politike. Nužnost njihove konvergencije pronalazimo u snažnoj potrebi da se očuva autentičnost i supremacija državne politike (kao opšte i primarne), u odnosu na partikularne etno-religijske politike. Taj proces snažnog podudaranja i prožimanja tj. *utapanja* bošnjačke politike u državnu je konstantan i pragmatičan, a na diskurzivnom nivou inherentan bošnjačkoj svijesti o potrebi uspostavljanja i očuvanja stabilne države, te na ovom mjestu uzimajući u obzir sve naprijed navedene činjenice kroz analitičko elaboriranje i istraživačku deskripciju bosanske političke stvarnosti, neminovno identifikujemo i etabliramo specifičan fenomen nominirajući ga – *etatizacijom bošnjačke politike*. Ovaj fenomen se u različitim formama konstantno pojavljuje tokom istraživanja kao temeljni odnos i čvrsta veza bošnjačkog naroda spram države postajući tako izvorište njene egzistencije. Vežanost za Bosnu prema Laviću (2021) bila je i ostala ključna identitetna osnova Bošnjaka a Bosanstvo primarno, polazno i definirajuće određenje njihovog postojanja. S toga se Bošnjaci kako primijećuje Zgodić (2008) otvaraju prema bosansko-domovinskoj osjećajnosti, ka promišljanju bosanskog državno-pravnog statusa te historijskih izvorišta i savremenih sadržaja bosanske patriotske svijesti razvijajući time po Laviću (2018) bosansku političku filozofiju etatizma. Ovaj proces, u kojem je jedan narod spreman svoj izgrađeni, samoodređeni, jasno definisani i autohtoni etno-religijski identitet ugraditi tj. *utopiti* u državni nacionalni okvir i svojim bogato akumuliranim simboličkim kapitalom hipostazirati državne temelje, eksteriorizira političke sadržaje

kojim Bošnjaci ispunjavaju prazan prostor između države i nacije. Bošnjačka politika, suočena sa egzistencijalnim pitanjima opstojnosti države za koju su primordijalno vezani i etno-religijskim inhibicijama moderne države-nacije kao relaksirajućeg modela u multietničkim društvima, potpuno usamljena u historijski posredovanim i neminovnim državotvornim procesima, figurura kao suplement svim onim *praznim mjestima* državnog i nacionalnog identiteta u neprekidnoj evolutivnoj konvergenciji države – kao legitimne činjenice i nacije – kao zamišljene zajednice. Situacija u kojoj Bošnjaci beskompromisno osiguravaju egzistenciju državi kako bi ona, uzvratno, mogla osigurati njihovu egzistenciju na asertivan način objektivira ideju etatizacije bošnjačke politike kao pragmatičnog i operativnog *praxisa* kojim se jamči očuvanje temeljnih vrijednosti i interesa bošnjačkog naroda.

Država, po supstantivnoj definiciji, ima tendencije ka etatizaciji kao instrumentu jačanja unutrašnjeg suvereniteta, državne kontrole nad ljudskim, ekonomskim ili političkim resursima, unutrašnjim procesima i institucijama, dakle riječ je o procesu koji ide od vrha ka dnu. Kroz naše istraživanje utvrdili smo obrnut proces etatizacije, od dna prema vrhu, u kojem bošnjačka politika inicira proces etatizacije vlastitog etničkog identiteta kako bi se, konsekventno tome, trajno integrisala u državni politički sistem i na taj način kontrolisala političke procese i osiguravala opstojnost državne strukture, integriteta i suvereniteta. Ovo permanentno prožimanje bošnjačkog i bosanskog je indikativno na skoro svim nivoima funkcionisanja društva, ne samo kroz politički narativ, simbole i transparentni aktivni patriotizam u ekonomiji, nauci, umjetnosti, kulturi i sportu nego i kroz ultimativnu spremnost da zbog opstojnosti i prosperiteta države te jačanja ideje o bosanskoj naciji, *supuste ljestvicu* svojih etničkih interesa i kao narod pređu Rubikon iz *etnosa* u *demos* transformirajući svoj posebni bošnjački u opšti bosanski identitet. Ovako kompleksan, višedimenzionalan i konsekventan odnos naroda i države predstavlja svojevrsnu paradigmu historijskog usuda koji Bošnjake iznova ostavlja same da grade zajedničku državu i njene institucije, *utapajući* vlastiti identitet i etno-supstancu u bosansku državnost i bosansku naciju.

Zaključak

Tokom ovog istraživanja, bilo je potrebno analizirati nekoliko esencijalnih sadržaja političke stvarnosti Bosne i Hercegovine koji se kroz diverzificirane procese nužno prožimaju derivirajući kompleks etničkih, državnih i nacionalnih interesa unutar već rigidne i Ustavom utemeljene pilarizacije društva. Fokus istraživanja je usmjeren na bošnjačku politiku kao faktor koji u svom pragmatičnom djelovanju ocrta strateški izazov očuvanja etno-

religijskog identiteta Bošnjaka uz simultano stvaranje i jačanje pretpostavki za oblikovanje državne nacije građana. Ovakav izazov, u svojoj suštini, otkriva svu kompleksnost bošnjačke pozicije u aktuelnom političkom ambijentu, koja se bez obzira na historijski kontinuitet stalne borbe te iz nje stečeno vrlo bogato iskustvo, suočava sa sasvim novim oblicima i fazama svog političkog egzistiranja. Razvidno je da su ti izazovi često bili katalizator pogrešnih koraka koje je bošnjačka politika pravila i na taj način usporila ili čak, na neko vrijeme, onemogućila nužne procese formiranja i razvoja bosanske nacije. Aktualiziranje kompleksnosti bošnjačke pozicije posebno dobija smisao ukoliko se bošnjačka politika posmatra od 1990. godine (počinju procesi demokratizacije, uvodi se višestranačje i najavljuje raspad Jugoslavije), kada bošnjačka politika počinje da upravlja procesima i istovremeno kreira vlastiti politički idiom iako je i dalje, konzistentno vezana za ideju, teritoriju i državnost Bosne. Suštinske dileme oko najvažnijih pitanja strateškog određenja bošnjaka postale su, nakon 1990. godine dio njihovog javnog diskursa, kroz ozbiljne političke debate, koje su otkrивale akutnu neartikulisanost stavova oko ispravnog pozicioniranja i ideološkog usmjerenja tek formirane bošnjačke politike novog vremena. Jedno od frekventnijih pitanja unutar bošnjačkog dijaloga se odnosilo na potrebu artikulacije isključivo svojih etno-religijskih potreba kroz snažno insistiranje na vlastitim etno-političkim strategijama, interesima i ciljevima uz nužnu i egzistencijalnu, u nekim momentima i *mesijansku* zainteresovanost za očuvanjem bosanske države. Istraživanjem se utvrdilo kako je bošnjačka politika, *in concreto*, bosanskohercegovačka politika tj. njena paradigma, sa vrlo izraženom propulzivnom funkcijom ispunjavajući sadržajem državnu politiku, dajući joj vitalnost, strategiju i oblik kao metod praktičnog održavanje supstancijalnosti same države ali je time, u refleksiji, nužno *boji* bošnjaštvom što postaje argument za udaljavanje i otuđenje druge dvije (srpske i hrvatske) etno-religijske politike. Čak i prostom komparacijom uočavamo kako strategije i ciljevi bošnjačke politike transparentno i dominantno korespondiraju sa strategijama i ciljevima državne politike, te na taj način tvore koherentan odnos. Pored toga, bošnjačka politika je pluralna u svojoj unutrašnjoj strukturi te smo istražujući tu pluralnost detektovali tri ideološki različita modela (ljevičari, desni centar i etatisti) između kojih se vodi aktivni dijalog koji je, već sam po sebi, snažan indikator sazrijevanja kolektivne političke svijesti o potrebi za ideološkom konvergencijom i političkom sinergijom svih postojećih i mogućih novih ideoloških obrazaca unutar bošnjačkog političkog spektra. Razmatrajući pitanja bošnjačkog etničkog identiteta i tendencija ka oblikovanju bosanske nacije, neminovno smo reaktivirali teorijske postavke o *etničkom i nacionalnom*, posebno u kontekstu analitičkog problematiziranja Bosne i Hercegovine kao države-nacije i uočili intenzivan problem – ambivalentnost razumijevanja nacije tj. postojanje dva, u teoriji i političkoj

praksi dominantna modela (građanski i etnički), koji postajući tačka konflikta, posebno u multietničkim društvima, služe kao svojevrsna *vododjelnica* kojom se potpuno jasno razdvaja, a onda i dekodira karakter dva suprotstvaljena politička koncepta u Bosni i Hercegovini, koji u postdejtonskom političkom sistemu kontinuirano generiraju nesporazume i antagonizme. Bosna i Hercegovina ima taj problem etničke isprepletenost i snažnog uticaja etničkog modela što perpetuiru aporije pri konstituciji bosanske nacije. Jedan od zaključaka ovog istraživanja je da ne postoji dominantan osjećaj bosanskohercegovačkog nacionalnog identiteta u svijesti značajnog broja njenih građana, te se iz tog, kapitalnog razloga, o njoj kao o političkoj činjenici u punom kapacitetu ne može govoriti. Ovaj zaključak izvodimo iz činjenice da dva od tri konstitutivna naroda, odnosno njihove legitimirajuće etno-politike kao svoj primarni djelatni cilj imaju osiguranje pune političke vlasti na teritorijama gdje su etnička većina i paralelno tome, slabljenje države, suvereniteta i institucija figurirajući njenu nefunkcionalnost. Konsekventno tome, ključne smjernice državne politike koje su sadržane u njenim programskim aktima i strategijama često su samo protokolarne naravi, bez jasne političke podrške i snage koja bi omogućila dinamičnu integrativnu funkciju upravo zbog činjenice da iza države Bosne i Hercegovine ne stoji snažno profilisan nacionalni identitet bosanskohercegovačke nacije. Potpuno svjesna ovog političkog hendikepa i transparentnih antidržavnih tendencija kroz aktivne etno-religijske diskurse, bošnjačka politika je sav svoj potencijal ugradila u državotvornu konstrukciju, zbog čega je, često, veoma teško prepoznati razliku između državne i bošnjačke politike. Nužnost njihove konvergencije pronalazimo u snažnoj potrebi da se očuva autentična i supremacijska državna politika, kao opšta i primarna, u odnosu na partikularne etno-religijske politike. Kao posljedica, proizašla iz takve nužnosti prožimanja i *utapanja* bošnjačke politike u državnu, pojavljuje se specifičan fenomen – etatizacija bošnjačke politike, kojim objašnjavamo specifikum odnosa i veza bošnjačkog naroda i bosanske države u kojem bošnjačka politika inicira proces etatizacije vlastitog etničkog identiteta sa ciljem integracije u državni politički sistem i osiguranja opstojnost državne strukture, integriteta i suvereniteta. Ovaj fenomen, također, otkriva bošnjački evolutivni prelazak iz *etnosa* u *demos*, transformirajući svoj posebni bošnjački u opšti bosanski identitet, odnosno *utapajući* vlastiti identitet i etno-supstancu u bosansku državnost i bosansku naciju.

Literatura

1. Abazović, D. (2010) *Religija u tranziciji*, Sarajevo: Rabic.
2. Anderson, B. (1983) *Imagined communities*, London: Verso.
3. Aličehić, T. (2019) Vjera, narod i nacija u bosanskoj političkoj strategiji, *Godišnjak BZK Preporod*, Godina XIX, str.205-213.
4. Divjak, S. (2002) *Nacija, kultura i građanstvo*, Beograd: Službeni list SRJ.
5. Filandra, Š. (1998) *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo: Sejtarija.
6. Filipović, M. (1996) *Bošnjačka politika*, Sarajevo: Svjetlost.
7. Habermas, J. (2002) *Građanstvo i nacionalni identitet*, U: Divjak, S. ur. Zbornik: *Nacija, kultura i građanstvo*, Beograd: Službeni list SRJ.
8. Hobsbawm, E. (1993) *Nacije i nacionalizam: Program, mit i stvarnost*, Zagreb: Novi Liber.
9. Izetbegović, A. (1995) *Čudo bosanskog otpora*, Sarajevo: BIH PRESS.
10. Izetbegović, A. (1997) *Godina rata i mira*, Sarajevo: NIPP Ljiljan.
11. Kržišnik-Bukić, V. (1997) *Bosanski identitet između prošlosti i sadašnjosti*, Sarajevo: Bosanska knjiga.
12. Lavić, S. (2018) Epoha potisnutosti bosanske nacionalne misli – Pitanje o mogućnosti bosanske komunikativne zajednice etičkog i kritičkog mišljenja, *Godišnjak BZK Preporod*, Godina XVIII, str. 348-364.
13. Lavić, S. (2021) *Diskurs o bosanstvu*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
14. Mujkić, A. (2017) Bosna i Hercegovina i njezina državnost: društvo ili država? *Godišnjak BZK Preporod*, Godina XVII, str.217- 232.
15. Sabo, D. (2014) *Braćo Srbi, šta vam bre bi?*, Sarajevo: TDK Šahinpašić.
16. Sadiković, E. (2018) Bosna i Hercegovina između etnonacionalnog ekskluzivizma i građanske demokratije, *Godišnjak BZK Preporod*, Godina XVIII, str.146-162.
17. Smith, A.D. (1998) *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek.
18. Todorov, C. (2014) *Strah od varvara*, Loznica: Karpos.
19. Trbić, J. (2019) Razaranje Bosne, *Godišnjak BZK Preporod*, Godina XIX, str.185-204.
20. Zgodić, E. (1999) *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, Sarajevo: Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca.
21. Zgodić, E. (2008) *Ideja bosanske nacije*, Sarajevo: Zalihica.
22. Žiga, J. – Đozić, A. (2006) *Sociologija*, Tuzla: Off-Set.